

К. 5817
П 143914
1928

ЧЕРВОНИЙ ШЛЯХ

1928

Поезії: М. Бажан. В. Рунін.
С. Бен.

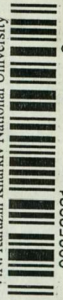
Проза: Л. Чернов — *Оповідання про маленьку людину*.
В. Чапля — *Братов'я*. Ш. Ахушков — *Жінка*.

Статті: Назарян Іранцев — *Перська література*. В. Гнатюк — *Попередник Шевченкових „Гайдамаків“*. Н. Ойслендер — *Менделєв — Мойхер Сфорим*. А. Філіпов — *Проблема матерії і духа*. Проф. М. Лозинський — *Роковини уярмлення Галичини*. В. Кричевський — *Архітектура доби*. П. Горбенко — *Огляд всеукраїнської художньої виставки*. Є. Кузьмин — *Три виставки*.

№ 3

ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО УКРАЇНИ

V.N. Karazin Kharkiv National University

00359981 2

- . P . 1

K5817

ЧЕРВОНИЙ ШЛЯХ

ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНИЙ І ЛІ-
ТЕРАТУРНО-НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

№ 3

(60)

ЦЕНТРАЛЬНА НАУКОВА
БІБЛІОТЕКА

БЕРЕЗЕНЬ

1928

SS

ЗМІСТ

	Стор.
М. Бажан.—Будівлі	5
Л. Чернов.— Оповідання про маленьку людину	10
В. Рунін.—Крейсер Комуна	25
В. Чапля.—Братов'я	29
С. Бен.—Лунке повітря	51
С. Бен.—Надвечір'я	52
Шаміль Ахушков.—Жінка	53
Назарян - Іранцев.—Перська література	55
Володимир Гнатюк.—Попередник Шевченкових гайдамаків	62
Н. Ойслендер.—Творчість Менделе-Мойхер-Сфорима	72
А. Філіпов.—Проблема матерії і духа	78
Проф. М. Лозинський.—Роковини уярмлення Галичини	91
В. Г. Кричевський.—Архітектура доби	103
П. Горбенко.—Огляд Всеукраїнської художньої виставки в 10 ро- ковини Жовтня	115
Є. Кузьмин.—Три виставки	128
Хроніка	132
Бібліографія	141

12.

R.5817

1900

МИКОЛА БАЖАН

БУДІВЛІ

I

СОБОР

У тіні пагорків процвівши потай миру
Звучить колона, як гобою звук,
Звучить собор камінним Dies irae,
Мов ораторія голодних тіл і рук.
Встає огонь святобливої готики,
Як ватра віри,

як стара яса,
І по-блюзнірському піднеслись в небеса
Стрільчасті вежі —
пальців гострих дотики.

Рукою обійми холодні жили твору,
І дай рукам своїм німим
Піднести серце власне вгору
На грановитих списках рим,
Щоб в очі скнарі темних веж,
Заглянуло воно,
мов дзвін сухий, забилося,
І тінь впаде із пальців веж, як стилос,
І почерку її на серці не знесеш.

Немов костляві й люті пута,
На серце ляже слів важкий узор.
Залізом,

полум'ям,
елеєм,
кров'ю
куто

Зловіщу повість про собор,
Як в захваті баданних юрм,
У скреготі зубів
і скреготі граніту,
Мов смертний спів,
мов клич одчайних сурм,
Щоб пломеніти і горіти,
Вставав собор на славу феодалу,
Яскиня віри,
кішло прощ,
І на лункі тарелі площ
Вже дзвін його упав помалу,
Мов мідний шаг,
офіри мідний шаг.

Так в католицьких висохлих руках
Брязчать разки з пахучого сандалу.

На дзвін не йшли,
а плазували лігма
Раби та блазні, дуки й королі,
І роззівлявся собор,
немов солодка стігма
Безвольної й самотньої землі.
І падали,
і дерлись під склепіння
Тіла без рук, і руки, що без тіл,
Роти, розірвані навпіл,
В камінну бистрину вплітали голосіння.
І як худа стріла, злітав над ними вгору,
Як рук голодних гостроверхий сніп,
Надхненний корабель собору
У фанатичнім виснаженім сні.

Крутилися роки в похмурій веремії,
Та не згасали, щоб ізнов блищать,
Вогні готичних яросних багать
На шерблених мечах і косах Жакерії,
Бо уставав собор — гнобитель і захисник,
Юрби благання і юрби прокльон,
Й готичний розцвітав трилисник,
Мов хрест, мов квіт, мов псальма і мов сон.

II

БРАМА

У грі нелюдській,
в спразі неприродній,
Потрясаши ланцюги прикрас,
Важкою зморшкою напнувся владний м'яз,
Обняв краї

спокійної безодні.

Підніс,
як пожаданий келих,
Широку браму в вишину,
Широку браму, грішну і земну,
Мов круглий перстень на руках дебелих.
І творчий хист,

що не втомивсь,

не вистиг,

Снопи принадних зел на камені поклав,
Як груди дів,

гарячих і нечистих,

У шпетних ігрищах уяв.

Так щедро кинув семенасту брость,

Як звук на ложе кидати коханку,

Що зна любовний піт.

важких запліднень млосьть,

І ситий сон,
і спрагу на світанку.

На брості — квіт,
на брості квіт, мов око
Розпаленого самкою самця
Ще тих століть,
коли в серця
Вливалась пристрасть хтивого бароко,
Що плинула з віків старого лабіринту,
Що поєднала іздала
Вкраїнських брам рясне гілля
З вільготними акантами Коринту,
І той акант — не лавр
на голові державця,
І брами щедрої ніхто не розчиняв,
Щоб бранців пропустить
з подоланих держав,
Бо шлях побід крізь браму не прослався.
То брама пристрасті пригноблених і лютій
Старих століть.

Одягнені в шарлат,
Тоді здвигав свої дзвіниці злотокуті,
Мов пишні бунчуки,
бундючний гетьманат;
Тоді, немов тремкий вінець,
На масне волосся степу
Поклав церкви свої Мазепа,
Поет,
і гетьман,
і купець;
Тоді, програвши гру одчайну,
Навчився бігати назад
Мазепин білий кінь, оцей Пегас без стайні,
Безхвостий Буцефал
прийдешніх гетьманят.

Женить того коня,
хода його хай втихне,
Мов списа ржавого,
дзвіниць ламайте тінь,
І мовкнуть дзвони,
дзвони з - під склепінь,
Бо серце наше більше за їхне!

ІІІ

БУДИНОК

Немов веселка, викута в гамарні,
Уже нагнувся над домом віядук,
Але ще юрбами навколо ходить гук,
Стає в стовпи громохкі й незугарні.
Стовпи громохкі. Палі риштовань.
Підойми зігнуті. Поламані домкрати.

Кипить могутніх будувань
Гарячий бунтівничий кратер.
В'їдається у степ
цупка робота та,
Як смерч, поставлений до низу головою,
Трясе рівниною і двигає горою,
Мов аркуші, шари земні горта.

І вибуха, як постріл, рух,
Розряд міцних натуг.
Тут
Бує труд,
І пруг
ляга на пруг,
І кут
ляга на кут,
Луна іде навкруг
Споруд.

Ідуть потужні голоси,
Як лави невгамовні,
І відгукаються баси
Тяжкої електровні,
Де на моторах з - під щіток,
Між нафтових калюжок,
Повзе, закручуючись, ток,
Немов стальний ostrужок.
Наллявши сйива в шклянку ламп,
Він в'є свою спіраль
Від паль
До дамб,
Від дамб
До паль,
Кваплючись у даль,
Де хаос ям і хаос куп
Піску й рудої ржі,
Де на твердий упертий шруб
Нагвинчуються етажі.

Колонки електричних гроз
В дротах прогрімотіли,
І лопає тривалий трос,
Як лопаються жили.
І смерчі звуків випрада
Оскаженіла хуга,—
То крутиться мерщій труда
Величня центрофуга,
Обертається мерщій,
Луну на гони й гони
По рельсах гомінких колій,
Як вагонетки, гонить.
Копають степ, свердлять масив,
І закладають тут - же
Не арки брам, а дула димарів

ЛЕОНІД ЧЕРНОВ

ОПОВІДАННЯ ПРО МАЛЕНЬКУ ЛЮДИНУ

Звертаючи погляд назад, до рожевого ранку мого запашного дитинства, я бачу передусім Олександрю Едуардівну:

вона навчила мене зубами й нігтями боротися за своє право на життя;

вона навчила мене високо поважати силу й відвагу — і на удар відповідати ударом;

ціною свого життя вона навчила мене невмирущої ненависти до найстрашнішого ворога — темних міщанських сил.

І коли я згадую про це, — мені хочеться говорити про неї найніжнішими, найзапашнішими словами, які тільки існують на людській мові...

1

Нова хата була велика, свіжа, що-йно відбудована, — пахла фарбою, замазкою, — виблискувала чистотою, охайністю.

За хатою — великий двір, потім сад, дірявий тин, що межував із садком ще більш загадковим і таємничим, ніж наш.

Все це не мало ані кінця, ні меж: і вулиця, і сад, і небо — все розкинулось в безмежність і не мало жадних границь.

Відьми, чорти, чортенята — хвостате й рогате населення саду — переповнювало мене побожним трепетом і таємним жахом.

Удень я з великою обережністю тинявся по саду, користуючись з того, що в цей час відьмам і чортам заборонено чіпати людей. До того ж, про всякий випадок, я раз-у-раз стискував у руці засушений скальп кряка, що надійно б ронив мене від нечистої сили.

Не зважаючи на ці заходи, я весь закам'янів, запримітивши на гілках великої рясної вишні невідому мені розкуйовджену руду істоту.

Істота спокійно сиділа на гілляці й наповнювала поливний гімназіальний картуз смачними черешнями. Певну частину вишень невідома істота за допомогою величезних червоних долонь тут же відправляла до рота, звідки раз-у-раз із свистом і хуканням цілими хмарами вилітали вишневі камінчики.

— Це — наші вишні, — делікатно натякнув я, засовуючи півпальця в ніс і з удаваною байдужістю похитуючись з боку на бік.

Рудий гімназист безтурботно і трохи здивовано подивився на мене, як дивляться на набридлу комаху. Помалу зліз із дерева, підшов до мене і — зверхну вниз — облив мене здивованим призи́рством. (Був він удвоє вищий за мене).

— Вишень хочеш, хлопчику? — ласкаво запитав він.

— Давай, — довірливо відповів я. — Тільки, все ж таки, це — наші вишні.

— Ваші? — він навіть підстрибнув від здивування. — Щось мені не віриться. Ти брешеш, хлопче. За неправду тебе бог покарає. Он подивись вгору: бачиш, уже й хмара насуває.

І він задер кудлату голову, пильно вдивляючись в синю безмежність.

Я простодушно глянув на небо — і в ту ж мить страшенний удар переповнив мою голову блискавками, громом, гудінням.

Коли в очах мені розвиднілось, рудий гімназист уже сидів на паркані й віроломно посміхався.

Я схопився, сказано заверещав і кинувся бігти до матери, не забуваючи одночасно, між приступами ридання, кваліфікувати зрадливість ворога:

— Стерво собаче! Босяк проклятий, щоб ти сказився! От я скажу матері... вона обірве твої погані вуха а-а...

І раптом — мене обдало свіжим запахом парфумів, і я з розгону гепнувся в обійми незнайомої жінки.

— Хлопчику, що трапилось? Боже мій, чого ти плачеш?

Відчувши захист і співчуття, я умився гіркими сльозами і закричав:

— Он той... на баркані... мене в ухо... Дай йому, чортові собачому!

Замість кинутись на ворога і знищити його, висока струнка жінка залилась дзвінким реготом. Я захолонув. Я навіть перестав ревіти і, розкривши рота, глянув угору: згори, з-під тонких брів, сяяли докором чорні, з зеленим відтінком, блискучі очі, зневажливо сміявся дуже червоний, різко окреслений рот.

— А-я-яй! — сплеснула долонями жінка. — Боже мій, який сором, яка ганьба! От так лицар, от так герой... Його образили, а він — замість самому постояти за себе, — як боягуз, біжить ховатися за спідницю. Замість того, щоб відплатити ворогові, він реве, як баба. Боже мій, який сором! Слово чести, я цього не сподівалась, та ще від такого здорового хлопця!

Тепер я розумію, що вона безсоромно говорила мені компліменти, але тоді я цього не знав. Я стояв перед нею, розкривши рота, закам'янілий від несподіванки. Я ще ніколи не чув таких слів од жінки; мати за таких випадків гладить по голові, бурхливо цілує й нахваляється „задаги перцю тому розбійникові“.

І раптом: — „Боягуз“! — „Реве, як баба“! — „Ховаєшся за спідницю“!

А ти хто така? Якась незнайома нахаба! Вилупила очі. Скалить зуби. Ну, так що з того, що вони білі, наче найкращі мої „перламутровки“? — але ж з мене ти смієшся! З мене? З того, що я плачу? Заціди́ти би тебе в ухо отак, як він мене!..

Пекучий задушливий сором перевернув і опалив усю мою істоту. Гострий палючий батіг боляче оперізає мою людську гідність.

Хвицнувши нахабу ногою по коліну, я видерся з ганебних обіймів, кинувся, не пам'ятаючи себе, кудись у бік, перечепився, гепнувся, закусив губи від нестерпучого болю, вхопив якусь палицю.

Лють і сором розривали мене. Палиця просвітіла в повітрі, — і гімназист жалісно закректавши, полетів з паркана додолу. В ту ж мить я вже сидів на ньому верхи і давав йому таких стусанів, що він не встигав навіть ойкати. Цих потилицників вистачило б на ціле літо для всіх хлопців нашої вулиці.

— Просись, паскудо!

Гімназист стиха крєктав.

— Кажи — „більше не буду“! — я замолотив кулаками з подвійною енергією.

— Н...не буду...— хрипко видавив він крізь прикушені губи.

Я з геройським виглядом озирнувся навкруги (чи бачить мене вона, та жінка?) Гімназист, скориставшись з нагоди, струсонув мене, як ущіпливу п'явку, блискавично перескочив через тин і зник...

Не встиг я опам'ятатись, як на мене налетів запашний вихор, закрутив мене, як тріску,— і я трохи не захлинувся в цім водоспаді поцілунків, в теплих пахучих бурхливих хвилях обіймів невідомої жінки.

— Ах, ти ж мій герой! Мій дужий, відважний хлопчисько! Отак треба завше в житті,— розумієш ти, вовчику - братіку? Удар за удар. Зубами й нігтями за своє щастя. Не благати, не тікати, а власними зубами й нігтями!.. Розумієш, медведику? Не бігти до мами, а покладатись тільки на себе самого, на свої кулаки, голову, м'язи. Ах, ти ж мій вовчику хороший!

Я сприймав ці пестоці, як переможець приймає належне йому за правом перемоги.

І зненацька: зирк угору!— а на очах у жінки— сльози. Вдарив несподівано в обличчя сонячний промінь— засяяли сльозинки веселковими діамантами.

Якийсь колючий цупкий невидимий м'яч руба став мені в горлянци, почав дряпати до болю, до сліз, до муки.

— Іди к чортам!— суворо тріпонувся я.

Вирвався з пахучих обіймів— і втік.

Багато часу пролинуло з того дня.

Зазнавав я кривавих болючих поразок, після яких рани на серці ятрилися місяцями й роками. Знав і солодкі важкі блискучі перемоги, що після них серце тріскалось від щастя, й хотілось одночасно реготати й ридати від радості,— а жінки віддавали переможцеві і зоряні очі, й затишну душу, і безсоромно-жагучі пестоці.

Але такого божевільного скаженого людського щастя першої перемоги, як тоді, під черешнями, в ласкавих обіймах тієї жінки— я більше не знав і не зазнаю його напевне ніколи.

Ах, незнайома жінко під черешнями! Крутило, трощило вас життя, вчило тієї гіркої, мов полинь, мудрости. Заховав я її в собі— і бережно доніс аж до цих жорстоких років.

2

Так переміг я Гришку Заїку— каналію, пройдисвіта, найзрадливішу на світі людину, грозу всієї вулиці.

До мене стали приходити хлопці на ралець. Я вже відверто туряв і дубасив тих дівчаток, що з ними допіру гуляв. Я відразу відчув себе переможцем і негайно вжив заходів для зміцнення свого авторитету: в кешенях моїх поруч із гвіздками, кольоровими склянками, дохлими горобенятами, гудзиками, жуками, іржавими перами— знайшов собі притулок важкий старий зламаний ключ— мій надійний захист, втіха і гордість.

Тоді Гришка відразу змінив тактику.

Трапилось так, що я одержав від батька за слухняність срібного гривеника і, гордий від такого придбання, цілий день таскав його скрізь з собою в спітнілому кулаці.

— Покажи, що там у тебе,— зацікавився Гришка.

— Хитрий! Вихопиш...

— От тобі хрест і бог, — Гришка зірвав з голови кашкет, що бував у бувальцях, і, побожно дивлячись у небо, перехрестився.

— Дивись здалеку, — не довіряв я. І на порядній відстані розтупив кулака.

— Щастя! — призириливо зморщився Гришка. — Задається... Така малесенька копійка. От у мене — глянь.

І Гришка показав чудово начищений піском мідний п'ятак:

— Ач, яка здоровенна!...

Мені перехопило дух від заздрости.

— Можу її проміняти, — недбало, наче б то між иншим промовив Гришка. — Давай свою копійку і вдаток змію, що ти вчора купив у Семена за дві копійки.

Вражений з його непрактичності, я полетів додому за змієм — і обміна тут же відбулася.

Аж ввечері, випадково похваستившись перед матір'ю своїм комерційним таланом, я зрозумів всю Гришчину віроломність.

Я згадав ту жінку... І я був захоплений її дивовижним умінням бачити найтемніші куточки чужої душі.

Трохи згодом Гришка навчив мене непристойного слова і послав до матери спитати, що воно значить.

У нас сиділо чоловіка десять гостей. Між ними я побачив ту жінку, що була вдохновителькою мого першого життєвого тріумфу. Раз глянувши на неї, я вже не міг одірвати від неї погляду. Обстрілюваний компліментами, уп'явшись очима в знайоме, майже рідне обличчя, я підлетів до матери й гепнувся їй на коліна.

— Який гарний хлопчик! — гукнули гості. — Тихше, він хоче щось сказати.

— Мамо, — запитав я серед тиші, подивляючись з-під лоба на ту жінку: — що значить...

І сказав непристойне слово.

Ефект був надзвичайний: гості захлиснулися й обпеклися чаєм; я дістав од батька пару добрих стусанів — і головне — не розумів, за що. Одного шльопка я спробував віддати батькові назад, але дістав за те вдвоє.

Мене відправили спати, але я втік з ліжка і, скрашуючи гіркість незадоволеної образи колупанням в носі, одчайдушно ридав у синах, у затишному темному куточку за скринєю.

В околишній напівтемряві я скорше відчув (не побачив) знайому постать, близький подих, гладінь атласових долоней.

— Гришка навчив? — несподівано — просто, щиро, по-приятельському прошелестіла жінка.

— А то ж який чорт?! — машинально гарикнув я, хлипаючи й розводячи сльози пальцем по щоках. Потім відразу схаменувся („Якого їй дідька треба, шийється не в своє діло, дурепа, — без неї вода не освятиться“!...) — А ваше яке діло?..

Вона тепло зареготала, скуйовдила мені волосся, сунула в руки тонку напахану пахощами хустку („Носа хоч утри“...), вхопила за плечі.

— Ой, козаче, козаче,

Життя твоє собаче...

— А знаєш, чого? — вона дружньо підморгнула.

— А чого? — не втерпів я.

Вона лукаво прищулилась і змовницьки, зовсім по-нашому, по-хлоп'ячому свиснула.

— Вставай. Ходім спати. Розповідь.

— Казку?

— Ні, дещо серйозніше.

— Гм... а вас як звуть?

— Мене? Олександра Едуардівна.

— А мене...

— Знаю. Лесік. Медведик.

В спальні — затишно, гарно, сонно пахне засохлою гвоздикою, лампадним лоем... А на вулиці... боже мій! Місяць великий, величезний, як срібний млинець — зазирає в вікно, наче підморгує. Ей, хто там за вікном? Шугнула тінь... стала... зупинилась за віконницями. Еге-ге!.. Невже Гришка? Атож! Та він же, він... викривляється, показує мені язика, танцюючи під вікнами. А-а, так ти та-ак!..

Олександра Едуардівна дивиться, не розуміючи: що зо мною? Я хапаю якусь пляшку, підкрадаюся до вікна.

— Медведику... ти що хочеш?

Махаю рукою: — Та помовчіть ви, ради бога!..

Стаю на стілець. Ліктем ряму: — Раз! — розчинилось вікно, аж шибки задзвеніли. Стрибаю: — Два! — на вулиці.

— А-а, ось де ти, стерво собаче?! Ти мене чого навчив, га?..

Пляшка — за спиною. Миттю — в праву руку, блимнула в повітрі — і об Гришчину голову. Терпкий хрускіт, скалки шкляні розлетілися, Гришка кричить на все горло, хоче тікати — не можна: у плящі був лампадний лой, потік струмочками по обличчю, на шию, залив очі...

Я стрибаю назад до кімнати, щільно причиняю вікно. Плигаю з стільця й потрапляю просто до обіймів Олександри Едуардівни.

Ах, як мені затишно й спокійно в складках її м'якої, лагідної, ніжної-лоскотливої сукні.

Гришка мене навчав, що нема ніде краще, як „у бога за пазухою“. Я гадаю, що в бога за пазухою не краще. Принаймні там — ручуся головою — не пахне такими бадьорими хвилюючими весняними перфумами. І хліба у того старезного довгобородого непривітного діда можуть бути такі тонкі, ніжні, любі пальці, що їх хочеться щільно пригорнути до стулених очей і так тримати довго-довго, — треба тільки пильно доглядати, щоб ненароком не капнуло з носа, краще потай витерти пальцем, бо буде скандал.

— Ви — справді гарні... (Я ховаю обличчя у неї під пахвою, і вже звідти чути моє бубоніння:) — Ви щось хотіли розказати мені?

— Що, хлопчику?

— Та казку ж про того козака... Чому у нього таке собаче життя...

Вона торсає, смакає, куйовдить, гладить мою голову:

— О-о, вовчику, та ти ж допіру сам собі зробив цю казку!

— Що я зробив? Я тільки побив Гришку. За те слово. Так і ахнув пляшку об голову. Хай знає!

Вона облила мене водоспадом поцілунків.

— Так ото ж воно і єсть, дурненьке ти горобеня. Ото ж і є та казка. Розумієш: око за око. Казка життя. Ніколи й нікому не даруй образи, бо ніхто не подарує її тобі. А в того козака через те й було таке собаче життя, що він не робив так, як ти.

... Тоді раз на все довелося мені визнати повну моральну перевагу Гришки — шибеника, розбійника, лицаря важкого кулака — над собою — справедливим, чесним, одвертим хлопцем.

І жити мені відтоді стало легко й вільно.

Моєю таємною, укоханою мрією був трьохколісний велосипед. Коли я натякнув про це батькові, він досадливо махнув рукою і навіть плюнув з пересердя:

— Тут, мовляв, і так не солодко живеться, а ти ще з дурницями лізеш!

— Ну й дурак же, клянусь богом, — несподівано навіть для себе самого бовкнув я.

— А-а! Це на батька так?!

Батько вхопив якийсь неприємний батіг і погнався за мною. Я шугнув до драбини, видерся на дах і, викривляючись, став показувати батькові язика. Батько оскаженів і метнувся по драбині за мною. Тоді я підсунувся до самого краю даху, спустив ноги й несамовито гукнув:

— Не чіпляйся! Чуєш? Коли будеш лізти, я зараз-же кинусь додолу.

Батько остовпів.

— Візьму й кинусь, — діловито попередив я. — Якого чорта?

— Ти сказився?..

— Сказився. Я — такий.

— Злазь мені зараз же.

— Овва!

— Злазь, кажу, зараз же!

— Ну, ти не дуже задавайся. Дай слово, що не битимеш — тоді злізу. Даєш?

Павза.

— Так даєш слово?

— Злазь. Даю, хай тобі всячина.

Я починав розуміти, що з мого вигідного становища можна 'видушити далеко більше користи.

— А велосипед купиш?

— Що таке?! А очкура не хочеш? То — не бити, а то ще й велосипед!? Злазь мені зараз же, чортове кошеня!

— От тобі хрест і бог — зараз стрибаю.

Батько почервонів, наїжився, крапельки гнівного поту вілразу вкрили його чоло. Потім зненацька вдарив батоном об землю, присів і загуркотів громохким розкотистим реготом.

— Ну й син у мене, не дай боже й ворогові!.. Буде тобі велосипед, кошеня. Злазь. От так вдача! Оцей в житті не пропаде. Огак, сину, завше й роби. Коли прохаєш чого, так хай той, в кого ти прохаєш, бачить за спиною твого кулака. Ну й молодчина! Іду в заклад, що тут без науки Олександри Едуардівни не обійшлося.

Батько не помилився.

Що до людей — він взагалі рідко помилявся, мій батько.

3

Я не знав людини більш нелогічної й непослідовної, як мій батько.

Він міг продати останнє поросля, аби купити на базарі якийсь надзвичайний чарівний лихтар, чи дивовижний ящик з музикою, або якийсь чудернацький водосмок.

Лихтар, звичайно, не світив, ящик не грав, а водосмок, як згодом виявлялося, був звичайнісінькою зіпсованою, ні до чого непридатною соломорізкою.

Мати сумно зідхала, батько соромливо чухав потилицю. А на завтра хитрі механізми скромно вмошувалися в сараї, біля своїх невдалих попередників.

Одного разу я зайшов до хати і зупинився біля порогу: батько сидів карачки, біля нього стояло якесь дивне спорудження, наче маленька пічка, а поруч виблискувало нікелем невеличке колесо.

Батько топив пічку трісками — вона шипіла й харкала, як жива.

Батько закректав, повернув якесь держальце — машинка теж закректала, пхекнула — і колесо поважно, солідно закрутилося.

Я заверещав, закрутився на місці й стрибонув батькові на спину.

— Еге... — хитро посміхнувся батько, — ти вже тут?.. А йди-но сюди. Дивись. Бачиш, крутиться? А від чого воно крутиться — це ти знаєш? Ні? З носа та в рот — оце ти знаєш... Вогонь, брат! Огонь і вода його й крутять. Второпав, га? Отож і понімай, до чого тільки дійшла людина своїм розумом. Розум людський — от що вище над усе в світі, — розумієш, горобеня? Прийде час, коли людина землю переверне силою свого розуму — без найменшого зусилля... Отак: треба буде — й переверне!..

Батька важко було зупинити, коли він розбалакається. Але горді й прості слова простого чоловіка про могутність людського генія — я й досі не можу забути...

З того часу я цілими днями не відходив від машинки, і навіть вночі іноді стрибав з ліжка і бігав перевіряти, чи на місці машинка.

Вона завдавала мені святобожного страху: перед нею я склонявся і навіть тайно побоювався її помсти, бо вона шипіла й пихкотіла, як справжня, — не гірше за паротяг.

А паротяг, навіть здалеку, завдавав мені звірячого жаху. Власне, навіть не паротяг, а свисток. Свисток був прокляттям мого життя, і за тих часів пролив я біля паротягу не один десяток гірких сліз...

Але що таке машинка, коли сам, власними руками не можеш запалити пічку, розвести пар і самотужки, без всяких там батьків пустити машинку в рух?

— Олександро Едуардівно - о - о...

— Що, Лесіку?

— Ходімо звідси.

— Куди, хлопчику?

— Туди. У двір. Я щось покажу. Таке, що ви сказитеся.

— Фе, Лесіку! Хто тебе навчив?

— Гришка. Ну, та я йому вуха намну. Ході-і-імо-о... Я щось покажу.

Чи треба казати, що показувати не було чого. Просто це був ловкий дипломатичний хід. Мені треба було впрохати Олександру Едуардівну — потай від батька пустити машинку.

За півгодинки в саду за альтанкою диміла труба, жваво пихкала, парувала машинка.

Олександра Едуардівна стояла навколюшках і, підкладаючи в пічку тріски, докладно поясняла мені устрій та хід машини. Я, висолопивши язика (голова нижче спини) — прилип до неї.

В таких позах і застав нас батько.

Не встиг батько засопти (ознака гніву й незадоволення), як я вже, попереджаючи події, метнувся до нього, вхопив за руку.

— О, ти вже прийшов (удавана радість), а ми з Олександрою Едуардівною зранку чекаємо на тебе (безсоромна брехня). Іди сюди, я

тобі розкажу, чому воно крутиться (навіщо, коли батько й так знає?). Отут, по рурці, розумієш ти, йде пара, натискує на поршні, потім...

Так і не встиг розгніватись батько, ніколи було, бо треба було захоплюватись моїм знанням, блискучими здібностями, любов'ю до механіки.

— Ну й молодчина ж хлопець! Хто ж тебе навчив?

— А вона.

Олександра Едуардівна посміхається.

— Ви й механіку знаєте? — питає батько.

— А звичайно. Я ж інститут скінчила.

Батько стає неймовірно ввічливим і ласкавим, хапає мене за вуха, починає з Олександрою Едуардівною про якість турбіни, чи що. Я пручаюсь, схиляюсь над машинкою.

Машинка — моя. Тепер ясно. Ми з Олександрою Едуардівною завоювали її в батька.

Ах, Олександро Едуардівно! Хто вас навчив того, що ви навчили й мене: як треба покладатись тільки на власну голову й руки; як треба відповідати ударом на удар; яка велика річ — розум людський; і найголовніше: всі ми люди, а не чорти з болота, і ніщо людське нам не чуже...

Машинку було завойовано.

Так і пускали ми її відтоді втрюх: я, Олександра Едуардівна, батько.

Особливо щасливі хвилини були, коли батько, „здвинувши маховика з мертвої точки“ (його улюблений вираз) — з удаваною діловою суворістю кричав мені відкрити ричаг. Ради цієї хвилини я готовий був що-дня вмиватись, колоти тріски для опалення котла і робити інші, не менш славні подвиги.

Мене глибоко обурювала цілковита відсутність поваги до машини з боку матері.

— Ну... знов запалили свій самовар, — з перебільшеною суворістю морщилась мати.

Батько лукаво підморгував мені й Олександрі Едуардівні і змовницьки шепотів:

— Багато вона розуміє в цім ділі.

— Як свиня в апельсині, — широ підтверджував я. За що й діставав від батька легенького потилишника.

Уламки цієї чарівної машинки ще й досі, напевне, валяються у нас в сараї.

А мені тепер уже стільки років, скільки було тоді моему батькові, матері вже нема на світі, Олександра Едуардівна зникла, — і серед метушні днів, глянувши на себе в свічадо, я що-раз частіше й частіше помічаю нові зморшки на своїм похмурім обличчі...

Мені нудно.

Я розшпурляв по всіх кутках набридлі іграшки, тиняюсь по хаті і плачу:

— М-ма-мо-о... Мені скучно.

— Грайся.

— Ай!

— Иди, розкажу казку.

ЦЕНТРАЛЬНА НАУКОВА
БІБЛІОТЕКА

— Ай!

— Чого ж ти хочеш?

— Нічого - о... Мені ску - учно...

Із передпокою чути грюкання дверей, веселі молоді голоси.

Я м'ячиком підстрибую на місці і стрімголов мчу до передпокою, все збиваючи на своїм шляху: дядя Павло!

В ту ж мить до веселих голосів приєднується мій скажений від радості вереск:

— Ой! Олексан - Едуарна!!

Олександра Едуардівна дзвінко сміється, показуючи прекрасні блискучі зуби і простягає до мене руки. Я зариваюсь у складки її сукні біля колін, іржу, верещу, пишу, брикаюсь — і намагаюсь всіма доступними мені способами виявити своє захоплення. Вона тріпоче мене по щоді вузькою ніжною запашною долонею, гладить по голові і, нахилившись, бурхливо цілує моє обличчя.

Дядя бере мене на руки й несе в хату, де всі.

Вмостившись в кріслі, він, в свою чергу, цілує мене.

Терпіти не можу цілуватися з дядькою!

— Ай, пусти! — реву я.

У дяді — пишні цупкі неприємні вуса — боляче коляться при поцілунках. Я рішуче не розумію, як Олександра Едуардівна може з ним цілуватися.

Я падаю просто в теплі ласкаві обійми Олександри Едуардівни.

Від Олександри Едуардівни завше віє радісними весняними пахощами. На грудях у неї так тепло й затишно!

Позатим, Олександра Едуардівна раз - у - раз приносить мені шоколадні цукерки в коробках — таких же чепурних, як вона сама.

Сидячи в неї на колінах, я уминаю шоколад і від повноти щастя дригаю ногами, боляче хвицаючи закаблуками ноги Олександри Едуардівни. Вона, посміхаючись, притискає все моє тіло до себе: мені лоскотно, і я регочу, при чому всю її перемазую шоколадом...

— Іди зараз же помий руки і вмийся, — накриває мати.

Іншим разом я плачав би пручатись, скаржитись, що мене примушують „мити цю паршиву пику“ сто разів на день. Але тепер у відповідь я тільки показую матері язика.

Чого там соромитись! Аджеж я цілковито вбезпечений: не було ще випадку, щоб Олександра Едуардівна горою не стала за мене:

— Ну, дурниці які. Дай я витру тобі губи й руки.

І вона виймає з гаманця маненьку запашну хусточку (дивно, як це в неї завше така чиста хустка!) і витирає мене.

— Годі тобі їсти цукерки, — дорікає мати, відсовуючи коробку.

Я навіть не пробую заревіти, а тільки хитро посміхаюсь до себе:

— Однаково, коли мати піде, Олександра Едуардівна лукаво підморгне до мене й скаже:

— А признайся, хочеться іще цукерок?

Я не пам'ятаю випадку, коли б мені не хотілося цукерок.

Олександра Едуардівна — невінчана жінка дяді Павла.

Я на цих справах розуміюсь погано, але з підслуханих розмов знаю, що „він живе з нею“ і що дядькові батьки з усіх сил повстають проти цього, часто ображаючи Олександрю Едуардівну.

— Старі чомусь не люблять її. Вони проти того, щоб вона жила з дядькою, — розмірковую я. — От що значить зіпсований смак. Та коли б Олександра Едуардівна згодилась жити з батьком, з матір'ю або зо мною — я б усе життя вважав би себе за найщасливішу в світі

людину. Але Олександра Едуардівна з якихсь невідомих причин бажає жити тільки з дядьком Павлом.

Вона має якусь посаду в земстві,—там, де й дядя. Але живуть вони, як кажуть дорослі, в різних помешканнях, навіть на різних вулицях.

Що за чортівня?

То — „вона живе з Павлом“, то — „в різних помешканнях“!

Чорт їх розбере, цих дорослих!

5

В саду у нас — прекрасні, смачні, соковиті груші,—вкусиш — і вже лється по підборіддю густий запашний п'ягливий сік.

Але хто пояснить мені, чому терпкі й кислі груші — з Гришчиного саду здавалися мені в сто, в тисячу разів смачнішими?

В рожевому присмеркові я сидів на дереві, набиваючи кешені дичками,—серце мені захолюнуло, коли я почув чийось далеку розмову. До альтанки (поруч з грушею) прямували дві постаті. Я закрив очі й спинив подих. Дівчата ввійшли в альтанку (пізнаю голоси: Гришчина сестра та її заміжня подруга Олена) й розляглися на лаві.

Тс-с!..

— Весь город уже гомонить про цю його коханку.

— Та ще б пак, найшов собі пару!

— Павло й сам не від того, щоб збутися її. Людина він, як не кажи, поважна. Сам розуміє, що полюбовниця може йому пошкодити по службі...

— У нього й так репутація підмочена.

— А в неї ще мокріша...

— Добре ще, що вона сама заробляє. А то була б просто його соержанка.

— Та вона й так його соержанка.

— Будь певна, він сам їй скоро дасть відставку.

— І не подумає. Він її любить.

— Любить? Таку... любить?! Тьфу на її голову!

Більш не міг терпіти. Нечутно зліз із дерева, налапав величезну грудку й з усіх сил пожбував в альтанку. Жахливий вереск донісся до мене, коли я перестрибував через тин.

Розмова, що її я підслухав, гострою голкою засіла в моїй голові. Власне, я нічого не зрозумів з цієї розмови, але відчув, що Олександру Едуардівну образили тяжко й незаслужено.

Пекуча лють закипіла в моїх грудях, і я спалахнув бажанням помсти.

Найпростішим способом здавався мені підпал брехунської хати. Але передусім я постановив порадитися самої Олександри Едуардівни.

Вдома нікого не було.

Відшпурнувши капелюх, Олександра Едуардівна вхопила мене в свої запашні обійми, пройняла пахощами знайомих весняних перфумів і почала розгортати принесену з собою коробку шоколаду.

— Чекайте, Олександро Едуардівно,—діловито перебив я, відсовуючи коробку.—Дозвольте вас де-про-що запитати.

— Що, медвежатко?

— Скажіть: правда, що ви — полюбовниця дяді Павла і можете пошкодити йому по службі? І він через те не від того, щоб позбутися вас?

Олександра Едуардівна зблідла.

— Лесіку, любий... схаменись... що ти таке говориш!..

— Авжеж, Олександро Едуардівно. Я й сам знаю, що це неправда. У вас зовсім депутація не підмочена і дядя ніколи вам не дасть відставку.

Олександра Едуардівна заломила тонкі побілілі пальці так, що вони захрустіли.

— Медвежатко... хто тобі так говорив?

— Оті-о... сусіди.

Дивлюсь на Олександрю Едуардівну. Вона затулила лице руками, і плечі її часто здригаються. І пальці — мокрі від сліз.

І така гостра, пекуча, оглушлива жалість стиснула моє серце, що я трохи не заревів.

Підбіг до Олександри Едуардівни і, намагаючись одірвати її руки від обличчя, гукнув із сльозами в голосі:

— Олексан-Едуарно! Люба! Не плачте. Я їм ані трохи не вірю, хрест мене накажи. Я помщуся, даю слово. Сволочі! Я підпалю їхню хату. Я хотів тільки спитати вас. Олексан — Едуарно! Люба!

— Облиш мене, Лесіку, — сказала Олександра Едуардівна дуже тихо.

Одяглась і пішла — вся в сльозах...

6

Далі трапились страшні події, про які я довідався з розмов дорослих.

Дядя Павло постановив кинути Олександрю Едуардівну.

Трохи згодом пошепки по кутках гомоніли, що вона від горя і образи кинулась униз головою не то з вікна, не то з якоїсь драбини, — і її поклали до лікарні. Для того, аби не пошкодити дядьковій кар'єрі; пустили чутку, що, дістаючи якісь папери з верхньої полиці шафи, вона, спіткнувшись, упала з маленької хатньої драбинки і розбилась.

Минуло кілька місяців — і знов по кутках туманно переказували, що Олександра Едуардівна прийняла морфій, і її цілий день і ніч водили по якомусь двору, не дозволяючи заснути. Вона божевільно пручалася, і всі сумнівалися в її ширості.

— Мамо, де Олександра Едуардівна?

— Мовчи, хлопчику. Її нема. Вона поїхала кудись далеко.

— Мамо, а правда, що дядя не пускає її більше жити з собою, і вона з горя випила отрути?

— Лесіку, відкіля ти взяв?

— Я знаю, мамо. Всі казали, що вона розпутня жінчина, бо жила з дядькою без вінчання. А коли б дядя оженився з нею, його б вигнали із земства.

— Лесіку!

— І дядя її вигнав. А вона сказала, що їй без дяді краще вмерти і випила отрути. І їй заважали помирати.

— Замокни, синку.

— Не замовкну. Хто має право завжати людині помирати? Я б їх передувив, цих сволочей! І зовсім Олексан-Едуарна не розпутня жінка. Це вони всі розпутні, а вона краща за всіх, на світі. Я сам з нею житиму, коли дядько не хоче. Я найду її! Мамо-мамо, що вони з нею зробили...

... Дивлюсь на матір.

Мати мовчить, а по щоках її ллються сльози — важкі, великі, страшні.

7

Увесь ранок блукав я по луках, у лісі, болотами, промочив ноги, роздер штани, тікав від хлопців, — і до півдня назбирав букет ніжно-білих, холодних невинно-соромливих конвалій та первісток. Украв десь аркуш білого паперу, загорнув квіти й побіг.

Бігцем, швидко, сліпими завулками, щоб ніхто не побачив, не зупинив, не спитав. А серце б'ється, тьохкає, тріпоче, як скажене, немов хоче вистрибнути з рота, — вже в самій горлянці колотиться, захоплює дух, забиває подих...

Задня частина величезного лікарняного саду виходить в сліпий завулок, де влітку в попелі затишно риються курки, а бур'ян високий та буйний — на зріст людини. Тепер там — ні бур'яну, ні курей. Вохка весняна земля напилась сніжною води, пахне гостро, солодко, п'яжливо. Під шербатим похиленим тином уже вистромила з-під землі зелененькі вусяки перша ніжно-тремтлива травиця.

Від вікон лікарняних палат віє холодом, неблаганим сліпим жахом, людським стражданням.

— Отут одрізують людям руки й ноги похмурі, страшенно чомусь серйозні лікарі в білих халатах.

Я вже чую чийсь приглушений стогін, скреготіння зубів від надлюдського, нестерпучого, скаженого болю — і мені стає моторошно, мені холодіють п'ятки, і ноги врастають в землю, немов коріння дерев.

Це ж — справжнє безумство, — те, що я вигадав! Ну, як я побачу Олександру Едуардівну? Де я найду її? І як шукати? Ні, це не можливо. Мене не пустять, проженуть, посміються...

— Коли хочеш, медведику, в житті добутися чого, — ніколи боязко не стукай у двері, не чекай полохливо, поки хто з ласки відчинить.

Тебе вчать: „толците й одверзеться“, а ти не вір. Підійди й натисни на ті двері плечем. Не може — вдар, як слід. Не розкриються, — знову бий і троци, аж поки зруйнуєш двері — і буде твоя перемога...

Хто казав мені такі слова?

Ах та вона ж сама, Олександра Едуардівна й казала...

Ех, чорт! Або загину, або побачу її!

...Тремтять соромливо холодні первістки в моїх руках...

Заглядаю в одне вікно: порожні ліжка. В другому — темно. Далі — якісь чужі люди, а там... там чомусь відчинене вікно.

Гострий пах лікарні, білосніжне ліжко, а на ньому — під сірим лікарняним укривалом — хлопчик. Жовте воскове обличчя, гострий від муки ніс, стрижена голова.

Біля дверей (зараз піде) зупинилась на хвилинку доглядачка:

— Ви не турбуйтеся. Все мине, і життя ваше проясниться... — проспівала й пішла.

— Моє — життя — проясниться?

Приглушений грудний сміх — гіркий, немов полинь, мов жовч, немов отрута. Він опалив мене, трусонув, підкинув, шпурнув у вікно: я — в палаті.

— Хто тут? Що таке?

Очі в нього (в неї?..) — два сталевих сонця під хмарами брів.

— Лесік...

Крик заплутався мені в горлянці, нестерпуче залоскотало перенісся, — і ліжко з Олександрою Едуардівною захиталось, попливло.

— Іди звідси, Лесіку, — ледве чутино прошелестіла Олександра Едуардівна. — Чого ти прийшов? Я тебе не кликала, я не хотіла тебе бачити, і тобі нема чого тут робити.

— Олександро Едуардівно! — я підбіг до неї, заговорив швидко-швидко: — Олександро Едуардівно, що вони з вами зробили? Де ваше волосся, Олександро Едуардівно? Ви — білі, мов крейда. Ви були такі гарні, а тепер... Олексан-Едуарно, розкажіть мені... Я зовсім не дитина, Олексан-Едуарно, я все розумію, не думайте. Я їм покажу, я помшусь, тільки скажіть... Я вас украду, я завезу вас далеко-далеко...

Вона сперлась на лікоть.

— Ах, любий мій хлопчику, нічого ти не розумієш!..

Голос її задзвенів тужним скорботним дзвоном.

— Нічого ти не розумієш, хороший мій... Є люди, що йдуть уздовж життя. Вони живуть спокійно, лагідно, обережно, з розрахунком, нудно, — зате дуже довго. І є люди, що живуть уширочінь. Їхнє життя шумує бурхливо, широко, часто вони помиляються, падають, знову встають, знають вони і польот і падіння, і сонце, і холод, і жах і радість, — зате швидко згорають. Ми з тобою — люде другого гатунку, правда?

— Я... не знаю...

— Ото ж то бо й є. Вони перемогли, вовчику. Розумієш? Вони перемогли. Вони — це страшний кам'яний мур, що його треба бити гризти, колупати, добвати, руйнувати, трошити, скільки є сил, до останнього подиху І оце — (вона обвела рукою жахливо-білу порожню палату) — це і є — останній подих. Вони перемогли.

— А удар за удар, Олександро Едуардівно?

Обличчя їй перетяла туга.

— Ех, медведику!.. Їх же — тисячі, десятки тисяч, мільйони. За них — закони, суди, бог, звичаї, книги, поліція, обряди, мораль, гармати. Що маємо ми? Одчайдушні голови, запеклі серця, голі руки? Але це дурниця, правда? Ми мусимо перемогти — рано чи пізно. Падають і гинуть одні, приходять натомість інші — довбають, точуть той мур... Та не може ж бути, щоб не впав він нарешті, Лесіку!!

— Який мур, Олександро Едуардівно?

— Ах ти ж! — наївний дурненький чудак... Шкода, вовчику, що ти не можеш зрозуміти... а то я розповіла б тобі страшенно цікаві речі... надзвичайні речі...

Вона стомлено схилилась на подушку, безсило заплющила очі, голова їй поникла, впали руки.

— Я зрозумію. Олександро Едуардівно.

Вона уп'яла свій погляд в мене, і чудові чорні очі її зненацька спалахнули гнівними зловісно-фіялковими блискавицями. І кімнату переповнив її жагучий шелест:

— Треба так переробити наше життя, Лесіку, щоб той, хто в бруді й злиднях працює від народження до смерті, щоб ці люди стали вільними, й самі, своїми мозолястими руками робили своє життя. Треба знищити тих, хто живе з чужої муки, вовчику! Треба революцію, мій хороший! Вогнем, кров'ю, розпеченим залізом треба винищити погань!

Вона притулила подушку до спаленого обличчя й приглушено засміялась.

— Ах я ж дурна! Для чого я це кажу тобі, дитинко?

І вмить погасла, замерзла, стала суворою, темною, холодною, страшенно чужою й далекою.

— Ну, годі. Іди. Іди і не шукай мене більше.

Гострий болючий лоскіт холодним тремтінням смикнувся мені під колінами.

— Олександро Едуардівно... (Жалісно, благаючи, тонко):— Я не піду... Я не можу піти... Я з вами... Я хочу помститись... Олександро Едуарно!..

Вона (голосом чужим і байдужим):

— Лесіку! Коли ти мене поважаєш...

Я (хрипко, через силу, ковтаючи слова, задихаючись):

— Я — люблю вас — Олександр — Едуарно.

Болісний усміх. Вона безсило торсає, тисне мої плечі.

— Ах, ти ж... чудака мій маленький!... Любиш? Ну, добре. Зроби ще для мене оце. Ти знаєш Коханенка? Знаєш, де він живе? Ну от і добре. Візьми оце... (Вона піднімає матрас, витягає звідти загорнутий в газету, перев'язаний шворкою пакуночок). Візьми оце й однеси Коханенкові. Віддай у власні руки. Нікому більше, тільки йому. І ще... Чекай. Я напишу йому кілька слів...

Чорні брови її — розплатані крила зловісного птаха — тріпочуть. Піднімаються вгору, падають на хмарні очі, сходяться на перенісці. Оливцев швидко-швидко дряпає шматок паперу.

Я відриваю по одному ніжно-холодні пелюстки незайманих первісток, пускаю їх додолу й недбало розтоптую брудним черевиком.

— От маєш записку. (Вона говорить швидко, заклопотано, по-діловому): — Заховай добре і йди, щоб ніхто тебе не бачив. І стрибай у вікно, бо отам у коридорі вартує шпиг. Ти знаєш, що таке шпиг? Ні? Ах, чудака... Ну, нічого. Виростеш великий — дізнаєшся... А квіти кинь. Не треба. Не прийшов ще їхній час на землі. Ну... оце й усе. Іди. Чекай, я тебе поцілую. Прощай, вовчику. Твердий отой мур проклятий — і часто ламають собі люди зуби й руки. Ну, годі. Так. Усе. Іди.

Я хочу йти, але ноги мої наче налиті оливом. В очах мені — сині й жовтогарячі хвилі, й на них гойдається ліжко, Олександра Едуардівна, палата...

— Олександр-Едуарно... Чекайте. Я щось іще хотів вам сказати, та забув. Чекайте. Я хочу пригадати. Ага! Скажіть, що трапилось з вами, бо всі мовчать, ніхто не хоче говорити... Скажіть мені, як вас врятувати — і я... Ні, не те... Я забув. Але я пригадаю. Я зайду до вас завтра, Олександр-Едуарно...

Я ніколи не бачив її такою. Чорний вихор, хуртовина, шторм налетів на її обличчя, перекинув і роздер його, і голос забренів металом, як дзвін на сполох.

— Лесіку. Ти кажеш, що любиш мене? Так от — ти зараз же даси мені слово честі, що ніколи більше — чуєш: ніколи не шукатимеш мене. Так треба. Розумієш: треба. Ти повинен зрозуміти, що значить „треба“ в нашій житті. Даси слово?

Очі її палають і палають, свердлять наскрізь мою голову. І з губ моїх — як шамотіння:

— Даю.

— Добре. Тепер — іди.

Не дивлячись на неї, заховавши за пазуху дорогий пакунок, став я на підвіконня й стрибнув униз.

Влазив у те лікарняне вікно —

маленький безтурботний, наївний хлопчик.

А вистрибнув звідти —

юнак.

8

Другого дня, і за тиждень, і довго ще потім бігав я до лікарні — шукати Олександрю Едуардівну. Заглядав у вікна, прокрадався до коридорів та білих палат, очікував по темних закутках, розпитував у служниць —

шукав Олександрю Едуардівну.

Не найшов.

А трохи згодом — страшна приголомшлива подія перевернула шкереберть мої дні: пізно вночі з-за рогу пострілом з револьвера було забито на смерть дядька Павла.

Злочинець зник безслідно.

Два дні лежав дядько на столі — жовтий, набряклий, задерев'янілий, — і з простреляної щоки його весь час капала сукровиця, дарма що хтось уклав у рану шматок вати.

Прийшли попи, в хаті накладили ладаном, співали якісь невідомі подібні до ведмедів люди, ридали й скиглили жінки.

Потім дядька поклали на носилки й понесли...

9

Записка —

та, що її писала тоді в палаті Олександра Едуардівна — лежить зараз передо мною на столі.

Павло — провокатор. Він продав організацію. Я знала це давно і не мала сил сказати про це товаришам, бо любила його. Зараз, коли він оплював моє почуття, — я (трохи запізно, чи не правда?) виконую свій обов'язок. Я знаю, що мені нема оправдання. Єдине, чим я можу спокутувати свій гріх перед товаришами — це смерть. І я свідомо йду від життя.

Павла треба знищити. Кажу так не тому, що він морально вбив мене, а через те, що з провокаторами інакше не можна. Павла треба знищити, і мені здається, що найкраще це зробити Вам, тов. Коханенко. Я могла б це зробити сама, але не хочу, щоб він і товариші думали, що я вбиваю його за себе. Як і я, він мусить померти за зраду спільному ділу.

Шапірографи і зброя — під старою грушею. Передаю через Лесіка найважливіші партійні документи. Прощ... (закреслено). Олександра.

10

На моїх дитячих очах в невідомій мені суворій борні безпощадне життя розчавило чужу любов.

Дні, місяці і роки зрівняли з землею саму пам'ять про неї.

Але тлінний прах її переповнив душу животворчими соками — для нових, буйних і напевне — тисячеплодючих сходів.

Нема квітів кращих за первістки в березолі.

Жовтень 1927 — січень 1928.

Шарівка, санаторій — Харків.

В. РУНІН

„КРЕЙСЕР КОМУНА“

Невже діловодом
Отут пропадать?
Десь бурі за муром,
Блакить та вода.

Гризе мені душу
Проклятий папер.
А вітер на світі
Як буйний орел.

З вітрами - орлами
Летіти б на фронт.
Даеш мені море,
Даеш горизонт!

Дивлюсь, як до моря
Вантажі везуть,
Як сунуть матроси
З піснями внизу.

Я суну за ними
Неначе здурів,
До тих пароплавів,
До тих крейсерів.

Мій крейсер Комуна
У сонячний порт
Що дня припливає
Й приймає на борт.

Вкраїно, Вкраїно,
Я зраджую знов!
Є інші тополі,
Є інша любов.

За морем, за морем
Є інша земля.
А хвилі — зухвалі,
А хвилі шумлять.

Хай хвилі зухвалі
До неба встають,
Нехай вихваляють
Вкраїну мою.

Ревуть з України
Прокльони батьків —
Даремні докори
Минулих віків.

Батьків сивоусих
Я вже поховав,
Високі тополі
Із серця зірвав.

І навіть коріння
Жбурнув на сміття.
Є інші тополі,
Є інше життя.

Матрос — це упертість,
Увага і честь.
І пісня чудова
У братіків єсть.

Я кидаю хвилям
Оту бойову,
А хвилі лютують,
А хвилі ревуть.

Що-ж братіки кажуть
У пісні своїй?
Під час гураганів
Складали її.

В тих співах — фанфари,
Оркестри будов,
Ридання ударів
І ніжна любов.

Про віщо він мріяв
Той спів бойовий? —
За морем, за морем,
Десь є острови.

Такої держави
Хто бачив, хто чув?
Немає там гніву,
Сумніву й плачу.

Одежа з блакити,
Тополі з срібла,
І золотом чистим
Брукований шлях.

Та як це казати
Щоб громом гуло,
Щоб просто і дивно
Й правдиво було?

Чудові дівчата
В комуні, щоб знав.
На кожного буде
Дружина й жона.

І плинуть матроси
(Вкраїно, прощай!)
До тих невідомих,
Чудових дівчат.

І плинуть матроси
(Хай хвилі женуть),
Щоб десь відшукати
Дружину й жону.

Комуна, Комуна,
Правдива земля.
Хай хвилі зухвалі
Ревуть та шумлять.

— Комуна, Комуна!...—
Невже щось здалось?
Невже щось уgliedів
Зі щогли матрос?

Не можна терпіти,
Не можна мовчати.
Невже от побачим
Тих славних дівчат?

Срібляні тополі
Та шлях золотий?
Чи весело й гарно
Зустрінуть брати?

Вперед, сіромахи,
Наш вітер загув!
Комуні прекрасній
Держить караул.

Красуні - комуні
Останній салют!
Нарешті зорали
Блакитну ріллю.

Чий стогін невчасний,
Чий стогін не в тон?
У кого на серці
Відкрито Кінгстон?

Матроси, матроси!
Не стріну її —
Відкрито Кінгстони
На серці моїм.

Де співи - фанфари,
Оркестри будов?
Хвилює крізь рани
Зухвалає кров.

Не впав під ударом,
Під щастям упав.
Матроси, матроси!
Мій крейсер втопа...

І знову все тихо
(Де ж острів з сріблом)?
Неначе нічого
Цього й не було.

Знов душу терзають
Блакить та вода.
Невже діловодом
Отут пропадять?

Чекаю на ранок,
На південь дивлюсь,
Щоб зрадити знову
Вкраїну мою.

Дивлюсь як до моря
Вантажі везуть,
Як сунуть матроси
З піснями вниз.

Я суну за ними
Неначе здурів,
До тих пароплавів,
До тих крейсерів

Знов крейсер Комуна
У сонячний порт
Прилине, прилине
І візьме на борт.

Вкраїно, Вкраїно,
Я зраджую знов!
Є інші тополі,
Є інша любов.—